

УДК 159.922.6

Токарева Наталя

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри загальної та вікової психології
Криворізького державного педагогічного університету
<https://orcid.org/0000-0003-1428-3729>

Коллі-Шамне Анжеліка

доктор психологічних наук, професор,
професор кафедри загальної та вікової психології
Криворізького державного педагогічного університету
<https://orcid.org/0000-0003-1541-6079>

DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i17.246>

СТАВЛЕННЯ ДО СТАРОСТІ ОСІБ СТАРШОГО ВІКОВОГО ПЕРІОДУ: КРОСКУЛЬТУРНИЙ АСПЕКТ

Анотація. *Стаття присвячена аналізу кроскультурних вимірів феноменології старіння у сучасному соціокультурному просторі. Метою роботи обрано вивчення кроскультурних особливостей ставлення людей похилого віку до процесу старіння. Вибірка була представлена 127 респондентами 60-90 років, котрі проживають у країнах із різним рівнем соціокультурної та економічної захищеності старіння (в Україні, США, Швейцарії). На підставі аналізу емпіричного матеріалу автором доведено, що уявлення про старість і культура старіння респондентів в Україні базується передусім на проблемах майнового забезпечення і поліморбідності, що забарвлює систему сприймання песимістичним ставленням до даного вікового періоду, на відміну від представників спільноти США і Швейцарії, котрі зосереджуються передусім на можливостях ресурсного розвитку у старості.*

Статистично підтверджено, що основні предиктори старості у сприйманні осіб похилого віку фіксовані у сегменті соціокультурних маркерів. Констатовано, що стратегії старіння і ставлення до старості залежить не стільки від геронтологічних змін організму й усталених стереотипів щодо старіння, скільки від рівня соціально-економічного розвитку конкретного соціуму та морального здоров'я суспільства, яке несе відповідальність за соціокультурну, психічну захищеність суб'єктів інволюційного розвитку. Зроблено висновок, що актуалізація ідеї позитивного старіння у світогляді людини старшого віку модифікує доступні зразки старості, наслідуючи які особа здійснює вибір дій, орієнтованих на успішне старіння і підвищення ступеня задоволення життям.

Ключові слова: *старість, старіння, ставлення до старості, прийняття старості, культура старіння, кроскультурність.*

Постановка проблеми. Розвиток цивілізації у сучасному інформаційному суспільстві відзначається, серед інших маркерів, глобальними змінами демографічної ситуації, пов'язаними передусім із катастрофічним старінням людства. Наслідком тенденційного збільшення кількості людей похилого віку має стати імператив на здорове довголіття, активне залучення літніх осіб до соціально-економічних, культурних, освітніх процесів життєтворення, що потребує суттєвого переосмислення наукових парадигм аналізу періоду пізньої зрілості й формування нової, прогресивної психологічної культури старіння. Разом з тим, надзвичайно важливі аспекти геронтологічного періоду генези життя людини лише частково долучені науковцями до поля дослідницьких інтересів: все ще залишається недостатньо вивченим питання рефлексії старіння, у проблемному полі соціогуманітарних наук (філософії, соціології, культурології, психології) відсутня конгруентна концепція

старіння; у континуумі психологічних досліджень старість лише починає осмислюватися як віковий період, котрий приховує значні резерви самоздійснення особистості. Означене певною мірою унеможлиблює розуміння детермінант збереження життєвого ресурсу, реалізації продуктивних життєвих сценаріїв людини періоду пізньої зрілості. Водночас, як засвідчують дослідження науковців (див., наприклад: Балашова, 2017; Розов, 2017 та ін.), культ молодості – ювеналізм – став основою життєвої філософії епохи постмодернізму, а повага до старості, на фоні тотального соціального відчуження людей похилого віку, виявив інтолерантного ставлення до старості, ейджизму, – знецінюється. Тож вважаємо актуальним осмислення маркерів феноменології старості у несталих вимірах сьогодення, усвідомлення резервів і можливостей ретардації старіння із урахуванням кроскультурного аспекту наукового дискурсу.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Дослідження психологів переконливо доводять, що якісні й динамічні властивості старіння детерміновані не лише біологічними факторами (зокрема – генетичними, нейрофізіологічними), але й факторами історичної, етнокультурної та соціально-психологічної природи (Балашова, 2017; Вербіна, 2019; Тылец, Краснянская & Иохвидов, 2019; Borg, Hertel & Hermann, 2017). Науковцями визнається, що представники старшого покоління протягом історії розвитку цивілізації у різних культурах сприймалися як носії досвіду, мудрості, як хранителі традицій. Проте у мінливому світі сьогодення швидкість і кількість інформаційних потоків, досвід і суспільні цінності змінюються настільки стрімко, що люди похилого віку із усталеними поглядами, запасом знань і компетентностей, із автономними моральними принципами недостатньо адаптивні, а інколи – безпорадні (Lachman, Teshale & Agrigoroaei, 2015; Borg, Hertel & Hermann, 2017); соціальні стереотипи щодо старих людей часто набувають презирливого і зверхнього смислового відтінку (Пацакула, Хачикян & Зайчикова, 2020: 95), що позначається на самоставленні і самоідентифікації людей поважного віку. Тож психологічно старіння можна розглядати як індивідуальний процес життєвого циклу, позначений численною варіативністю суб'єктивних смислів. Аналогічної думки дотримується й Вербіна, яка, висвітлюючи ресурсний потенціал людини у період пізньої дорослості та розглядаючи можливості ретардації старіння, підкреслює, що щасливо старішати можуть передусім особи, котрі мають ресурс життєтворення та психічні можливості для саморозвитку: «життєстійкість тісно пов'язана із фізичним, психічним і соціальним здоров'ям» людей похилого віку (2019: 193).

Звертають увагу дослідники й на дихотомію ставлення людей старшого віку до свого статусу у суспільстві, що передбачає, з одного боку, практики ігнорування (не визнання) старіння, а з іншого – пошук внутрішніх ресурсів самого процесу старіння (лібералізація старіння) (Аникина & Иванкина, 2019: 64). Протягом останніх років поширеними у наукових дослідженнях стали поняття «активне довголіття», «благополучне старіння» (Балашова, 2017; Розов, 2017; Смутьсон, 2016 та ін.), що визначають таку якість кінцевого етапу життя людини, за якої вона здатна адаптуватися до вікових змін, зберігаючи при цьому мету і сенс життя (Аникина & Иванкина, 2019: 65). В умовах активного старіння люди похилого віку активно долучаються до суспільно корисної діяльності, почуваються незалежними у повсякденному житті й відповідально виконують свої соціальні ролі, реалізуючи прагнення до самоудосконалення шляхом постійного вирішення фізичних і розумових задач (Аникина & Иванкина, 2019; Смутьсон, 2016; Borg, Hertel & Hermann, 2017; Rohr, John, Fung & Lang, 2017). І не останню роль у вимірах вибудовування життєвої позиції людей похилого віку щодо власного сценарію старіння, самосприймання відіграють прийняті у суспільстві стереотипи старіння, ставлення соціальної спільноти до старості і старіння, які є основними бар'єрами для реалізації внутрішніх ресурсів людей «третього віку» (Аникина & Иванкина, 2019; Вербіна, 2019; Пацакула, Хачикян & Зайчикова, 2020; Hess, O'Brien & Voss [et al.], 2017). Соціокультурний контекст життєвого сценарію особистості впливає на ставлення до старіння і детермінує суб'єктивний вік людини (Hess, O'Brien & Voss, 2017), обумовлює зміни у ієрархії цінностей (Borg, Hertel & Hermann, 2017). Тож перебіг інволюційного періоду розвитку у суспільстві передусім залежить від домінування у

суспільній свідомості громадян певної моделі старіння, що детермінує ставлення до старості.

Мета статті. Наше дослідження ми вважаємо однією із спроб привернути увагу спільноти до необхідності цілеспрямованого моделювання прогресивної культури старіння у несталому інформаційному просторі. Метою даної розвідки є вивчення кроскультурних особливостей ставлення людей похилого віку до процесу старіння. Застосування системно-інтегративного підходу до аналізу маркерів феноменології старості носіїв різного типу культур (в Україні, США, Швейцарії) дозволило експлікувати і реконструювати семантичне поле репрезентації ставлення до старості і старіння респондентів у площині кроскультурної парадигматики.

Виклад основного матеріалу дослідження. Предметом даного дослідження стали уявлення респондентів періоду пізньої зрілості (60-90 років) про маркери старіння, а також особливості кроскультурного ставлення людей похилого віку до старості.

Вибіркова сукупність була представлена 127 респондентами поважного віку (від 60 до 90 років), що проживають на територіях країн із різним рівнем соціокультурної та економічної захищеності старіння: в Україні (56 осіб), США (36 осіб) та Швейцарії (35 осіб). Матеріалом дослідження стали 635 відповідей і текстових фрагментів респондентів, що розглядалися згідно із логіко-сисловою схемою «Старість – це...» та її модифікаціями. Емпіричні дані були отримані шляхом індивідуального опитування респондентів (89% звітів) та за допомогою Google-форми (11% відповідей).

Емпірична частина дослідження підтримувалася математичними методами: застосовувалися прості статистики (віднайдення середніх значень за вибірками, відсоткового розподілу, вимірювання кількісних показників абсолютної частоти маркера, ранжування), метод рангових кореляцій Спірмена. Контент-аналіз отриманих результатів дозволив виокремити в уявленні респондентів три базових маркери образу старості: фізіологічні, соціокультурні та психологічні предиктори досліджуваного феномену. Узагальнені результати вимірювання кількісних показників абсолютної частоти (*absolute frequency*) використання полімодальних маркерів смислоутворення при моделюванні суб'єктивного образу старості у порівнюваних групах вибіркової сукупності наведені у таблицях 1-3.

Співставлення кількісних показників абсолютної частоти (*abs_freq*) використання маркерів форматування суб'єктивного уявлення про старість і старіння у когортах вибіркової сукупності досліджуваних засвідчило значимість асоціативних елементів, що конкретизуються у вимірах *фізіологічних параметрів* старіння: «старість – тривалий період розумової і фізичної руйнації, що закінчується смертю» (див. табл. 1).

Таблиця 1

Частотність використання фізіологічних маркерів образу старості у сприйманні респондентів

Базові конструкти аналізу концепту	Предиктори аналізу	Вікові групи респондентів					
		60-75 років (N=84)			75-90 років (N=43)		
		Частотність (absolute frequency) використання асоціата					
Фізіологічні (клінічні) маркери							
Фізіологічні зміни зовнішності	1*	2**	3***	1	2	3	
	0	0,18	0	0	0	0	
Стареча астенія (зниження енергії, активності)	0,3	0	0	0,28	0,42	0,2	
Погіршення здоров'я (поліморбідність, загострення хвороб)	0,43	0,75	0	0,8	0,58	0,6	
Функціональні обмеження	0,35	0,96	0,27	0,62	0,9	0,4	

Примітка: 1* – дані по вибірковій сукупності із України; 2** – із США; 3*** – із Швейцарії

Матеріали дослідження дозволяють констатувати, що найбільш переймаються проблемами здоров'я респонденти, котрі проживають на території США; раціональна зорієнтованість представників старшого покоління даної групи виявляється у об'єктивному сприйманні старіння як стадії життєвого циклу: «*Biological aging is an irreversible, not positive process*». Водночас, прагнення продовжити продуктивність власного життя, зберігаючи можливість активного розвитку, пояснює стурбованість респондентів даної соціокультурної групи проблемами функціональних обмежень організму (abs_freq 0,96 у віці до 75 років та abs_freq 0,90 – після 75) та погіршення здоров'я (abs_freq 0,75 у віці до 75 років та abs_freq 0,58 – після 75), що зумовлює більш уважне ставлення до проблем здоров'я (респонденти зазначають, що вони частіше звертаються до лікарів, проходять профілактичне обстеження, вдаються до оздоровчих процедур). Значимість геріатричного комплексу старіння простежується й у наративах людей похилого віку, котрі проживають в Україні; вони часто констатують: «*старість іде і хвороби веде*». Проте при поясненні причин зосередженості на клінічній картині старіння респонденти даної групи акцентують увагу на недостатньому рівні розвитку геріатричної медицини, незахищеності людей поважного віку в ситуаціях поліморбідності та старечої астенії, що часто супроводжується ейджизмом і нехтуванням потреб людей похилого віку на державному рівні.

У культурі економічно та соціально розвиненої Швейцарії респонденти до 75 років абсолютно не переймаються проблемами фізіологічного старіння: «*Vieillesse – une meilleure étape de la vie, aussi importante et belle que la jeunesse (Старість – крапций етап у житті, такий же важливий і гарний, як і молодість)*». Після 75 років вони констатують погіршення здоров'я (abs_freq 0,6) і необхідність більше піклуватися про себе, проте засвідчують гарантовану державою захищеність. Це дозволяє стверджувати, що якісні показники старіння залежать не стільки від фізіологічного континууму старості, скільки від відчуття захищеності і позитивного сприймання людьми похилого віку актуальної життєвої ситуації. Означене підтверджується й аналізом соціокультурної складової сприймання концепту «старість» респондентами «третього віку» у країнах із різним менталітетом, і зокрема – у ставленні до старіння (табл. 2).

Таблиця 2

Частотність використання соціокультурних маркерів образу старості у сприйманні респондентів

Предиктори аналізу Базові конструкти аналізу концепту	Вікові групи респондентів					
	60-75 років (N=84)			75-90 років (N=43)		
	Частотність (absolute frequency) використання асоціата					
Соціокультурні маркери						
	1*	2**	3***	1	2	3
Фінансові обмеження, соц.незахищеність	0,38	0	0	0,62	0,7	0
Згортання діапазону соц. ролей, відсторонення	0,31	0	0,27	0,19	0	0,2
Змінення векторів соціальних зв'язків (орієнтованість на сім'ю, згортання трудових відносин)	0,68	0,18	0	0,4	0,42	0
Актуалізація резервних можливостей (хобі, мандрівки), варіативність життєвих стратегій	0,31	0,31	0,72	0	0,25	0,2

Примітка: 1* – дані по вибірковій сукупності із України; 2** – із США; 3*** – із Швейцарії

Узагальнення отриманих даних дозволяє стверджувати, що для людей похилого віку в Україні соціокультурний вектор старіння пов'язаний передусім із стигматизованістю даного вікового періоду: зі страхами через змінення векторів соціальних зв'язків (згортання трудових відносин, змінення звичних моделей поведінки і пріоритетів життєтворення) – *abs_freq* 0,68. Значимим конструктором у ставленні до старіння українців похилого віку (особливо після 75 років) є також усвідомлення респондентами фінансових обмежень і соціальної незахищеності у вирі мінливого трансформаційного сьогодення (*abs_freq* 0,62): «Старість – це бідність на фоні страшною депресії».

Старі люди прагнуть мінімізувати економічні та соціальні ризики (або й взагалі уникнути їх), втрачаючи смак життя поза межами фіксованої проблемної зони економічних негараздів; ситуації невизначеності, усвідомленої безвиході ускладнюють (або й взагалі унеможливають) планування позитивних життєвих сценаріїв людей похилого віку в Україні.

Для американської спільноти у площині сталого економічного простору проблема згортання соціальних ролей не постає взагалі; у суспільстві стало цінується авторитет і досвід людей похилого віку: «*Respect and authority of the opinion is always given to a more experienced older person comparing to a younger one*». Фінансові обмеження (*abs_freq* 0,7) та змінення векторів соціальних зв'язків (*abs_freq* 0,42) набувають значимості для респондентів даної соціальної групи лише після 75 років і мають суб'єктивно-індивідуальний характер переживання. Для жителів Швейцарії дані проблеми не є важливими через фінансову стабільність і соціокультурну захищеність людей старшого віку; означене дозволяє їм доволіно планувати власне життя із урахуванням інтересів і особистісних ресурсів життєтворення. Найбільш значимим маркером старіння для респондентів даної групи вибіркової сукупності (у віці до 75 років) є актуалізація резервних можливостей позитивних сценаріїв часопроведення (хобі, мандрівки, спілкування із близькими та друзями), що обумовлює варіативність життєвих стратегій (*abs_freq* 0,72) і суб'єктивну комфортність життєвого циклу: «*Vieillesse – une étape, avoir du temps pour soi et pour les autres (Старість – етап, є час для себе й для інших)*».

Вагому роль у переживанні старіння й у прийнятті старості суб'єктами геронтологічного віку відіграють також психологічні маркери образу старості у сприйманні респондентів (табл. 3).

Таблиця 3

Частотність використання психологічних маркерів образу старості у сприйманні респондентів

Базові конструкти аналізу концепту	Предиктори аналізу	Вікові групи респондентів					
		60-75 років (N=84)			75-90 років (N=43)		
		Частотність (absolute frequency) використання асоціата					
		Психологічні маркери					
Значний життєвий досвід, можливість його творчого переосмислення та використання, мудрість	1 *	2**	3***	1	2	3	
	0	0,28	0,4	0	0	0,2	
Інтровертованість, зосередження на внутрішньому світі, рефлексія	0,23	0	0,4	0,24	0,7	0,4	
Суб'єктивні переживання руйнації організму, власної непотрібності, самотності, танатофобія	0,76	0,18	0,4	0,38	0,25	0,3	
Зниження інтелектуальних функцій	0,23	0,28	0	0,28	0	0	

Примітка: 1* – дані по вибірковій сукупності із України; 2** – із США; 3*** – із Швейцарії

Аналіз наративів емпіричного дослідження доводить передусім негативістичний (або й фаталістичний) контекст переживання старіння респондентами із України; вони зосереджені на суб'єктивних переживаннях руйнації організму, усвідомленні власної непотрібності, самотності, танатофобії: *«Старість – це останній етюд життєвої симфонії, який вже нікому не цікавий»*.

Переживання життєвих труднощів, тривожність, розчарування і фрустрації призводять до психічного виснаження людей похилого віку, знецінюючи резерви психічного розвитку на пізніх етапах життя та детермінуючи страх перед майбутнім. Українці старшого віку підпадають під вплив традиційних соціальних стереотипів (наприклад: *«старість – не радість»*), котрі формують негативну установку щодо старіння і заважають їм активно жити, насолоджуючись кожним днем життя, знаходячи нові смисли життєтворення і самоздійснення. Вони не здатні (або й просто ігнорують цінність цієї здатності) до рефлексії (як, наприклад, когорта респондентів США ($abs_freq\ 0,7$)). Суб'єктивні переживання минулого (у формі спогадів, очікувань, сподівань) несуть потужний сенсоутворювальний ресурс управління світобаченням людини, управління її поведінкою, дозволяють усвідомити внутрішні ресурси саморозвитку, самоудосконалення, і тим самим – продовжити життя у координатах активності і продуктивності. Адже світоглядні і ціннісні орієнтири безпосередньо позначаються на ступені задоволеності життям. Саме від сприймання старіння і прийняття старості в цілому залежить те, наскільки успішним буде сценарій даного періоду життя людини.

З метою перевірки статистичної значимості емпіричних даних, уточнення напряму і сили кореляційних зв'язків між маркерами сприймання респондентами феноменології старості у площині кроскультурних відмінностей нами був використаний метод рангових кореляцій Спірмена (R_s). Було виявлено, що кореляційні зв'язки високого рівня значимості між системами ознак досліджуваного концепту прослідковуються на рівні фізіологічних (клінічних) маркерів: між образами старості респондентів України і США ($R_s = 0,747$ (при $p < 0,01$)) та США і Швейцарії ($R_s = 0,603$ (при $p < 0,05$)), що підтверджує інваріантність ставлення до фізіологічного контенту старості культуральних груп різних країн. Крім того зафіксовано відмінність у полі соціокультурних маркерів: значимий зворотний кореляційний зв'язок ($R_s = -0,753$ (при $p < 0,01$)) виявлено між показниками старості в уявленнях респондентів України та Швейцарії; у відповідях респондентів з України та США кореляційний зв'язок є малозначимим ($R_s = -0,484$ (при $p < 0,01$)). Психологічні маркери у кроскультурних системах уявлень респондентів про старість відрізняються у відповідях респондентів України і Швейцарії ($R_s = 0,461$ (при $p < 0,05$)), що засвідчує тенденційність відмінностей у переживанні екзистенційного вакууму людьми похилого віку з різних країн.

Висновки і перспективи подальших розвідок. На фоні реалізації прогресивних векторів благополучного старіння у країнах із високим рівнем соціокультурної та економічної захищеності людей поважного віку маємо констатувати, що в Україні (як і у більшості країн пострадянського простору, див., наприклад, (Тылец, Краснянская & Иохвидов, 2019)) уявлення про старість і культуру старіння склалися стихійно, а феноменологія старості забарвлена песимістичним ставленням до даного вікового періоду. Люди поважного віку в Україні не схильні до рефлексії з приводу оптимізації власного життя і шляхів особистісного самоздійснення, переймаються передусім матеріальними статками і психосоматичними хворобами, ігноруючи проблеми когнітивного розвитку, розглядають погіршення пам'яті та інших психічних функцій облігатним симптомом нормотипового старіння. Однак необхідно свідомо оцінювати ситуацію у стрімкому сьогоденні й розуміти, що без вирішення проблеми лібералізації старіння поступальний розвиток сучасного суспільства навряд чи можливий. Визнання світовою спільнотою цінності людських ресурсів потребує ґрунтовного переосмислення комплексу проблем, пов'язаних із пізніми періодами генези буття людини: старість варто сприймати не як період доживання, а як продуктивну стадію повноцінного життєтворення.

Узагальнення результатів теоретико-емпіричного аналізу психологічних особливостей ставлення до старості осіб старшого віку дозволяє констатувати:

- конструктивність стратегій старіння особистості, ставлення до старості у суспільстві залежить не стільки від геронтологічних змін організму й усталених стереотипів щодо старіння, скільки від рівня соціально-економічного розвитку конкретного соціуму та морального здоров'я суспільства, що несе відповідальність за комфортність життя й соціокультурну, психічну захищеність суб'єктів інволюційного розвитку;

- суб'єктивне ставлення людей старшого віку до старості, прийняття (або неприйняття) ними власного старіння визначає полярні площини самосприймання і самовираження у період пізнього віку, детермінує здатність до продовження особистісного зростання у вимірах успішного старіння;

- реалізація активної або пасивно-депресивної стратегії старіння залежить від якості сприймання людьми похилого віку актуальної життєвої ситуації і суб'єктивного відчуття захищеності у мінливих умовах сьогодення;

- актуалізація ідеї позитивного старіння у світогляді людини старшого віку модифікує доступні зразки старості, наслідуючи які особа здійснює вибір дій, орієнтованих на успішне старіння і підвищення ступеня задоволення життям.

Представлені у даній статті матеріали є частиною авторського дослідницького проекту, що має за мету означення тенденцій концептуалізації вікових періодів генези буття (і зокрема – старості) у свідомості респондентів різних вікових та соціокультурних груп. Отримані результати доповнюють представлені науковою спільнотою матеріали щодо кроскультурних тенденцій у ставленні людей похилого віку до феноменології старості. Перспективи дослідження ми вбачаємо у подальшому вивченні кроскультурних особливостей «образу власних змін» у сприйманні осіб «третього віку».

СПИСОК ПОСИЛАНЬ

- Аникина, Е. А., & Иванкина, Л. И. (2019). Отношение к старости как фактор благополучного старения. *Векторы благополучия: экономика и социум*, 2(33), 63-71. Взято с <http://jwt.su>.
- Балашова, Е. Ю. (2017). Культурно-исторические детерминанты старения: прошлое и настоящее. *Психологические исследования*, 10(54), 3. Взято с <http://psystudy.ru>.
- Вербина, Г. Г. (2019). Психологические возможности пожилого человека и ретардация старения. *Образование и право*, 7, 193-195.
- Пацакула, И. И., Хачикян, Е. И., & Зайчикова, И. В. (2020). Социально-психологические особенности принятия старости. *Прикладная юридическая психология*, 2(51), 94-100. DOI: 10.33463/2072- 8336.2020.2(51).094-100.
- Розин, В. М. (2017). Старость как психологический и культурный феномен. *Журнал Высшей школы экономики. Психология*, 14(2), 320-337. DOI: 10.17323/1813-8918-2017-2-320-337
- Смутьсон, М. Л. (2016). Саморозвиток і самопроекування особистості в старості. *Психологія саморозвитку особистості* (с. 19-34). Чернівці-Київ.
- Borg, I., Hertel, G., & Hermann, D. (2017). Age and personal values: Similar value circles with shifting priorities. *Psychology And Aging*, 7(32), 636-641.
- Hess, T. M., O'Brien, E. L. & Voss, P. [et al.] (2017). Context influences on the relationship between views of aging and subjective age: The moderating role of culture and domain of functioning. *Psychology And Aging*, 5(32), 419-431.
- Lachman, M. E., Teshale, S. & Agrigoroaei, S. (2015). Midlife as a pivotal period in the life course: Balancing growth and decline at the crossroads of youth and old age. *International Journal of Behavioral Development*, 1(39), 20-31.
- Rohr, M. K., John, D. T., Fung, H. H. & Lang, F. R. (2017). A three-component model of future time perspective across adulthood. *Psychology and Aging*, 7(32), 597-607.

REFERENCES

- Anikina, E. A., & Ivankina, L. I. (2019). Otnosheniye k starosti kak faktor blagopoluchnogo stareniya [Attitude towards old age as a factor of successful aging]. *Vektory blagopoluchiya: ekonomika i sotsium*, 2(33), 63-71. Vzyato s <http://jwt.su> [in Russian].
- Balashova, E. Yu. (2017). Kulturno-istoricheskiye determinanty stareniya: proshloye i nastoyashcheye [Cultural and Historical Determinants of Aging: Past and Present]. *Psikhologicheskkiye issledovaniya*, 10(54), 3. Vzyato s <http://psystudy.ru> [in Russian].
- Verbina, G. G. (2019). Psikhologicheskkiye vozmozhnosti pozhilogo cheloveka i retardatsiya stareniya [Psychological Capabilities of the Elderly and Retardation of Aging]. *Obrazovaniye i pravo*, 7, 193-195. [in Russian].
- Patsakula, I. I., Khachikyan, E. I., & Zaychikova, I. V. (2020). Sotsialno-psikhologicheskkiye osobennosti prinyatiya starosti [Socio-psychological characteristics of accepting old age]. *Prikladnaya yuridicheskaya psikhologiya*, 2(51), 94-100. [in Russian]. DOI: 10.33463/2072-8336.2020.2(51).094-100.
- Rozin, V. M. (2017). Starost kak psihologicheskii i kulturnyy fenomen [Old age as a psychological and cultural phenomenon]. *Zhurnal Vysshey shkoly ekonomiki. Psihologiya*, 14(2), 320-337. [in Russian].
- Smulson, M. L. (2016). Samorozvitok i samoproektuvannya osobistosti v starosti [Self-development and self-design of personality in old age]. *Psihologiya samorozvitku osobistosti* (s.19-34). Chernivtsi-Kiyiv. [in Ukrainian].
- Borg I., Hertel G., Hermann D. (2017). Age and personal values: Similar value circles with shifting priorities. *Psychology And Aging*, 7(32), 636-641. [in English].
- Hess, T. M., O'Brien, E. L., & Voss, P. [et al.] (2017). Context influences on the relationship between views of aging and subjective age: The moderating role of culture and domain of functioning. *Psychology And Aging*, 5(32), 419-431. [in English].
- Lachman, M. E., Teshale, S., & Agrigoroaei, S. (2015). Midlife as a pivotal period in the life course: Balancing growth and decline at the crossroads of youth and old age. *International Journal of Behavioral Development*, 1(39), 20-31. [in English].
- Rohr, M. K., John, D. T., Fung, H. H., & Lang, F. R. (2017). A three-component model of future time perspective across adulthood. *Psychology and Aging*, 7(32), 597-607. [in English].

ELDERLY PEOPLE'S ATTITUDES TOWARDS AGEING: CROSS-CULTURAL ASPECT

Natalya Tokareva

Doctor of psychological sciences, Professor,
Head of the Department of common and developmental psychology faculty
Kryvyi Rih State Pedagogical University
<https://orcid.org/0000-0003-1428-3729>

Anzhelika Colli-Shamne

Doctor of psychological sciences, Professor,
Professor of the Department of common and developmental psychology faculty
Kryvyi Rih State Pedagogical University
<https://orcid.org/0000-0003-1541-6079>

DOI <https://doi.org/10.35619/praprv.v1i17.246>

Abstract: The article is devoted to the analysis of cross-cultural dimensions of the phenomenology of aging in the modern socio-cultural space. The author emphasizes that in the conditions of demographic aging of mankind the old age should be perceived not as a period of survival, but as a productive stage of full-fledged life.

The purpose of this study was to investigate cross-cultural features of the attitude of older people to the aging process. The sample was presented by 127 respondents of a respectable age (from 60 to 90 years) living in countries with different levels of socio-cultural and economic protection of aging (in Ukraine, USA, Switzerland). The content-analysis of the received narratives allowed to allocate three basic markers of an image of old age in representation of respondents: physiological, sociocultural and psychological one, which quite completely reflects semantic essence of the concept of old age. Based on the analysis of empirical material, the author proves that the idea of old age and aging culture of respondents in Ukraine is based primarily on the problems of proprietary security and polymorbidity, and is pessimistic about this age period, in contrast to the US and Switzerland.

It was statistically confirmed that the main predictors of old age in the perception of older people are fixed in the segment of sociocultural markers, which in general determines the variable aging strategies. Generalization of the results of theoretical and empirical analysis of psychological features of attitudes to old age of older people allowed to say that the constructiveness of aging strategies and attitudes to old age in a society depends not so much on gerontological changes and established stereotypes about aging, but on the level of socio-economic development of society and moral health of society, which is responsible for the comfort of life and socio-cultural, mental security of the subjects of involutionary development. It was proved that the subjective attitude of older people to old age, their acceptance of their own aging determines the polar planes of self-perception and self-expression in late childhood, determines the ability to continue personal development in the dimensions of successful aging. It is stated that the actualization of the idea of positive aging in the worldview of the older people modifies the available patterns of old age, which a person takes over when making a choice of actions aimed at successful aging and increasing satisfaction with life.

The obtained results complement the materials presented by the scientific community on cross-cultural trends in the attitude of older people to the phenomenology of old age.

Key words: *old age, aging, attitudes towards old age, acceptance of old age, culture of aging, cross-cultural features.*

Стаття надійшла до редакції 15.10.2021 р.